

A művesség dicsérete

Tanulmányok
Flórián Mária tiszteletére

Szerkesztette:
Cseh Fruzsina – Szulovszky János

Budapest
Plusz + Könyvek
2016

Tartalom

SZULOVSKY János: <i>A műesség dicsérete</i>	7
H. CSUKÁS Györgyi: <i>Flórián Mária köszöntése</i>	9
BÁDER Miklósné: <i>Összeszövődve</i>	15

A nyersanyag és az öltözet előállítása, eszközei

VARGYAS Gábor: <i>Veregetett faháncsruha a vietnámi brúknál</i>	19
PALÁDI-KOVÁCS Attila: <i>Gereben, héhó, gracka. Rostminőségek északon</i>	29
BENDA Judit: <i>A középkori Budán szőtt posztó. „Amit németül dirdumdeynek, magyarul pedig bubonak neveznek”</i>	39
TÓTH György: <i>Egy magyar játékvarrógép és előzményei</i>	45

Közelítések a viselethez

JUHÁSZ Katalin: <i>Tiszta testre tiszta ruhát. A testi tisztálkodás és a tisztaruha-váltás néhány összefüggése</i>	53
DEÁK Éva: <i>Nemesi és katonai férfiviseletek a 17. századból</i>	63
ERDEI T. Lilla: <i>Csipkével díszített keszkenők (A 16. századtól a 18. század első feléig, a levéltári források tükrében)</i>	73
SZILÁGYI Miklós: <i>Kisújszállási viseleti emlékek</i>	79
LACKNER Mónika: <i>Népi öltözetek múzeumi megjelenítésének egy formája: a viselettermek</i>	83
GRANASZTÓI Péter: <i>„Hungaricum unicum”. Gróf Teleki Sándor és Victor Hugo cífraszűrének története</i>	89
G. SZABÓ Zoltán: <i>Hová tűnt a „Magyar viselettörténet” monográfia? Gróf Zichy István életútjának egyik legfontosabb tudománytörténeti kérdése</i>	95

A hagyományos kultúra interpretációja

BÁLIZS Beáta: <i>„Fertelmes sárga szín”. A sárga negatív megítélése a magyar kultúrában</i>	103
SZULOVSKY János: <i>Etno-art: egy fogalom genezise és lehetséges jövőbeni használata</i>	113

A kézművesség és tárgyi emlékei

SZENDE László: <i>Rómer Flóris és a magyarországi kézművesipar történetének kutatása</i>	121
KINCSES Katalin Mária: <i>A Magyarországi Céhes Adatbázis és alkalmazásának első eredményei a közép- és kora újkori történeti kutatásokban</i>	129
DOMONKOS Ottó: <i>Egy mészároslegény üzenete a 18. századból</i>	137
TUZA Csilla: <i>Pest-budai céhes élet a 18. század derekán</i>	143
P. SZALAY Emőke: <i>Váradai úrasztali boroskancsók. A református egyházművészet és a népi kerámiakutatás kapcsolata</i>	151
VIDA Gabriella: <i>Miskolci-e a miskolci fazekas céh cserépkantája? Gömői landmajszterek a miskolci fazekas céhben</i>	159
KNÉZY Judit: <i>Újabb adatok a csurgói és nagyatádi fazekasságról (1810-1950)</i>	165
KISS Emília: <i>A pesti oldal utolsó vízimalma</i>	173
VIGA Gyula: <i>Tokaj-hegyalja mezővárosainak tárgyi ellátottságához</i>	179
CSEH Fruzsina: <i>Flórián Mária tudományos munkássága (1965-2015)</i>	187
<i>Tabula Gratulatoria</i>	195

„Fertelmes sárga szín”

A sárga negatív megítélése a magyar kultúrában

BÁLIZS Beáta

Ha valaki a színek etnográfiai leírásába kezd, arról úgy vélekedik a tudomány, mintha csupán a konnotációk másodlagos szintjével foglalkozna – állítja Sahlins.¹ Ugyanakkor semmi sem igazolja, hogy a színekhez tartozó képzetársítások kevésbé lényegiek, mint a spektrális valóságnak megfeleltethető jelentések. Jelen dolgozat ennek a gondolatnak a szellemében egyetlen szint választott ki abból a célból, hogy a hozzá kapcsolt képzeteket /jelentéseket mint kulturálisan adott és jelentős vonásokat kísérelje meg röviden felvázolni.

Ez a szín a sárga, amely a magyarok körében napjainkban elsősorban az irigység jelképe. Ezt nemcsak saját terepkutatásaim igazolják,² hanem Csillag Andrea és Anna Sobczak erre vonatkozó vizsgálata is,³ ill. szintén erre utalnak a következő szólások: *sárga irigység*,⁴ *sárga (lesz) az irigységtől, meggesz/megemész a sárga irigység* (vö. *irigysárga*).⁵ A sárga már a középkorban összekapcsolódhatott az irigységgel (vagyis a hét főbűn egyikével),⁶ de az irigységen/fősvénységen/féltékenységen felül még rengeteg negatív asszociáció fűződik ehhez a színhez, nemcsak a magyarok körében, hanem egész Nyugat-Európában.⁷ Érdekes tehát megvizsgálni, hogy hagyományosan milyen módon nyilvánult meg, ill. honnan eredhet a magyar paraszti közösségek azon sárga szín iránti ellenérzése, amelyből ezek a negatív képzetársítások táplálkoznak.

1. A sárga elutasításának formái

1.1. A sárga ruhaszín visszafogott használata

A magyar parasztság sárga iránti ellenszenve először is a viseletben érhető tetten. Arra, hogy a népviseletekben ez a szín kevés helyet kapott, már korán felfigyelt a kutatás, Fáy *A magyarság díszítő ösztöne* című (1941) munkájában a „komolyan és

ünnepélyesen színes” viselet kapcsán a következőket írta:

„Figyelemre méltó az is, hogy az élénk sárga csak ritkán fordul elő és akkor is mindég csak apró tömegekben, mint ragyogtató aprózás. Nagyszerűen megéri a magyar ösztön, hogy mire való a sárga és mire nem!”⁸

Későbbi kutatások is egyetértenek abban, hogy a sárga szín alárendelt szerepű számos tájegység ruházatában⁹ (pl. Kazáron,¹⁰ Varsányban,¹¹ Koppány és Kapos mentén.¹²) Mégsem hiányzik teljes mértékben a viseletekből, Laczkovits Emőke kutatásaiból tudjuk, hogy ennek a színnek a „leggyakoribb előfordulása Kalotaszegen, a Sárközben, a tízfalusi és a moldvai csángóknál, a bukovinai székelyeknél, valamint a matyóknál figyelhető meg.”¹³ Az egyik leghíresebb ilyen színezetű ruhadarab „a hétfalusi újasszony sárga selyembarancsikja” amelyet Orbán Balázs „citromszínűként” határozott meg.¹⁴ De volt sárga fityulája a kalocsai,¹⁵ sárga „mindennapos” fejkendője a hetési asszonyoknak,¹⁶ Gyántán *sárga tarkabarka* névvel illetett kendőt is viseltek,¹⁷ ill. Turán egy egyszeri alkalomhoz kötődő fejkendő is ilyen színű volt. (Ezt akkor kötötték fel a nők, amikor – kíváncsi tekintetek kíséretében – először mentek ki immár férjezett asszonyként a káposztás-földekre.¹⁸)

⁸ Fáy 1941: 104. Érdekes, hogy a *ragyogtat* szó a későbbi néprajzi szakirodalomban is előfordul a *sárga* szín alkalmazása kapcsán: „Az aránylag komoly színhatású [kászoni] szőttes tarisznyákon egy-egy vékonyabb fehér vagy sárga fonál valósággal *megragyogtatja* az egész anyagot” (Szentimrei 1972, 183. Kiemelés tőlem).

⁹ Főúri-nemesi körökben a sárga viselése bizonyosan elfogadottabb lehetett, legalábbis bizonyos időszakokban. Egyik legkorábbi kelengyejegyzékünk ugyanis több sárga posztó-szoknyát említ, az is igaz azonban, hogy ezek száma elenyésző a veres, kék és zöld ruhadarabokhoz képest (Zolnai 1894).

¹⁰ Fülemile-Stefány 1989: 41.

¹¹ Gergely 1978: 242. Ugyanitt viszont a „világítózöld (erős sárgászöld)” kedvelt szín volt (Uo.).

¹² Knézy 1996: 380.

¹³ Laczkovits 1983: 422.

¹⁴ Flórián 1997: 706; Orbán 1868. (Barczaság; VIII. *Hétfalú* című fejezet)

¹⁵ Romsics 1998: 383. Ugyanitt a menyasszony fejdíszébe a piros mellett sárga szalagokat is tűztek (ld. Novák 1909: 156).

¹⁶ Gönczi 1910: 214.

¹⁷ Györffy 1912: 18.

¹⁸ Viszóczky Ilona gyűjtése és szíves szóbeli közlése.

¹ Sahlins 1976: 8–9.

² Hazánkban: Kazáron, Kalocsán, Bátán, Mezőkövesden, határainkon túl: Szilágyin (Svilojevo), Kupuszinán, (Kupusina), Gyimesközépleken (Lunca de Jos), Klézsén (Cleja) végeztem színkutatásokat 2006 és 2011 között.

³ Ld. Csillag 1999. Sobczak 2014.

⁴ Ennek a nagyfokú <irigység> jelentésű kifejezésnek első előfordulása 1792 (TESz III. 489).

⁵ Gábor 1938: 31.

⁶ Pastoureaux 2012: 65.

⁷ Pastoureaux-Simonnet 2005: 75.

Tehát talán még a nők haját takaró kendők, kontyot fedő viseletdarabok esetében fordulhatott elő leggyakrabban ez a szín.¹⁹ Persze azért akadnak sárga szoknyáról szóló adatok is, pl. Nyíriben a lányok – fehér és világoskék mellett – sárga kartonszoknyát is hordtak,²⁰ ill. a Vág menti magyarok nyári (szintén kartonból készült)²¹ szoknyái közt is előfordult ilyen színű.²² A vékony anyagú hétköznapi szoknyák mellett azonban néhol vastagabb és ünnepibb anyagból is készülhetett sárga szoknya, pl. *vastagszelemből* készült az *arany-sárga* jelzővel illetett szemerédi felsőszoknya.²³ De ha hihetünk a képi ábrázoló-soknak, akkor a 19. század első felében a nyakon viselt nagykendőkből is létezett sárga, méghozzá Kresz Mária viselettörténeti albumának – az 1820 és 1867 közötti időszakot reprezentáló – színes táblái alapján talán Rábaközben, Eger környékén, Tiszaháton és Kolonban.²⁴ Bár ezeknek a képeknek a valósághűsége vitatható, mégis bizonyosan voltak olyan helyek, ahol a testet nagyobb mértékben eltakaró, ill. a viselet összképét döntően befolyásoló öltözetdarabok közt használták ezt a színt.²⁵ A Nógrád megyei Piliny viseletéről írták a 20. század elején, hogy ott:

*„ha valaki új, kirívószínű vagy cifrázatú ruhában megy a templomba, a következő vasárnap már a ruhák fele abból a fajtából van. Volt idő, mikor mindenki fertelmes sárgaszínben pompázott.”*²⁶

Utóbbi – tanulmányom címének is választott – adat abból a szempontból is figyelemreméltó, mert a szerző nem rejti véka alá, hogy visszataszítónak tartja a sárga színt, valószínűleg azért, mert bizonyosra veszi, hogy az olvasó hasonlóképp gondolkodik a „sárgaszínről”, vagy legalábbis hasonlóan „fertelmesnek” találná a szóban forgó ruhák árnyalatát. Azt, hogy maguk a parasztok sem becsülték sokra a sárga színt, Kupuszinán még egy népdal is megörökíti, itt (adatközlőm szerint a férfiak fekete nadrágján fekete zsinórdíszítés volt egykor divatban, viszont a nem messze lakó szilágyiak sárga

zsinórozású nadrágot hordtak, ezért) énekelték a következő csúfoló „nótát”:

*„Sárga zsinóros nadrág,
Mondtam Jancsi, ne vedd rád,
Elcsúfítod magadat
B...d meg a nadrágodat.”*

A sárga zsinór máshol is megjelenik a folklórban, egy várongi monda cselekménye szerint Juhász Andrásnak és betyárjainak ételt vívő gazda sárga zsinóros öltözetben érkezik az erdőbe, ezért a betyárok „bicskáikkal akkurátusan lefejtik a ruháról a sárga zsinórokat, majd közlik vele, hogy illet többet ne hordjon, mert hasonló ruhát a zsan-dárok (a sárga kutyák) viselnek.”²⁷ A magyar viselet és népművészet kutatói között a sárga általános mellőzéséről szóló nézet mellett közkeletű az a fel-fogás is, hogy ez a szín „inkább hazai nemzetiségeink népi díszítőművészetében kap helyet.”²⁸ Ezzel kapcsolatban azt a korábbam már részletesen kifejtett nézetet vallom, hogy a magyar és más etnikumok gyökeresen ellentétesnek gondolt viszonya a sárga színhez nem teljes egészében valós, hanem részben talán a kutatók etnocentrikus hozzáállásának, a vegyes nemzetiségű közösségekben pedig a mi-ők elkülönítést tükröző gondolkodásmódnak a következménye.²⁹

Pontosításra szorul azonban az az általánosítás, hogy a magyarok többnyire kerültek a sárgás árnyalatokat a viseletükben. Nem mindenféle sárgát mellőztek ugyanis a tradicionális paraszti ruhátról. Flórián Mária szerint elsősorban az élénk, a „ragyogó sárga” alárendelt szerepű a köznépi öltözködésben, hiszen a sáfránnyal sárgított vásznak több helyütt is viseltek.³⁰ Továbbá úgy véli, hogy a különböző sáfrányfajtákkal történő színezés nem tipikus sárga színt eredményezett, hanem a *nyersszínű* vagy „barnás kendervászón”³¹ és a szürkés alapszínű lenvászón³² csak sötétebb barnás árnyalatot nyert a sáfránytól.³³ Székelyföldön, ahol a rézgálccal történő sárgára festés volt az általános, ezt a festésmódot szintén azért kedvelték, mert ezzel nem élénk, hanem sötétebb sárga árnyalatokhoz jutottak, mivel Szentimrei megfigyelései szerint „a gálccal festett fonálnak megvan az az előnye, hogy a sok mosástól, lúgozástól a sárga fonál nemhogy veszítene színé-

¹⁹ Vö. Az egri legények gatyájának „korczából állandóan lefele csüng a két ellentétes sarkánál fogva háromszögre hajtott sárga-színű, női fejrevaló kendő, a *lyányhó járás* ajándék-jele” (Borovszky 1909: 206. Kiemelés az eredetiben).

²⁰ Borovszky 1896: 385.

²¹ Vö. Kecskeméten sárga kartonból ágyneműhuzatokat, ill. ágytakarókat is varrtak már a 19. század elején (Sz. Kőrösi 1984: 116).

²² Borovszky 1899: 183.

²³ Jókai-Méry 1998: 248. Ez talán olyan árnyalatú, mint az ugyanitt publikált fotón látható zsitvabesenyői menyecske *alapikendőjének* színe (uo. 158).

²⁴ Kresz 1956: 18. 44. 45. 48. és 58. tábla Vö. Az egykori „alsótarczai járásban” a lányok mellen keresztezett „virágokkal szegélyezett sárga nagykendőt” hordtak (Berzeviczy 1901: 9).

²⁵ Vö. A Bódva völgyében élő fiatal nők nyári selyempruszlikja egyebek mellett sárga színben is készült (Jókai-Méry 1998: 329).

²⁶ Nyári 1909: 129. Megjegyezendő, hogy néhol még egyes jelentékű színek helyére is begyűrűzhetett a sárga divatja, pl. Nyitra vármegye kapcsán jegyezték fel, hogy ott a „módosabbja” a csecsemők keresztelére szánt (az édesanya menyasszonyi fátyolból készített) takaróját a „fiúknak megbéleli késsel, lánynak rózsaszínnel, újabban sárgával” (Luby 2002: 152).

²⁷ EA 2237/92 és EA 7229/61-62. (Takács Lajos gyűjtése.) Ezúton köszönöm Magyar Zoltánnak, hogy erre a mondára felhívta a figyelmemet.

²⁸ Boross 1982: 24.

²⁹ Báizs 2012: 116-120.

³⁰ Flórián 2007: 62.

³¹ Flórián által egyszer *nyersszínűnek* (ld. 1994: 343), másszor *barnásnak* nevezett (ld. 2007: 62) kendervászón színe az émikuszínosztályozás szerint azonban a *sárgák* közé tartozik, hiszen pl. Magyarvalkón a „két nyüsttel szőtt kendervásznat” *sárgavászony* névvel illették (Nagy 1938: 89).

³² A lenvászón szintén sárgás-szürke színű, hiszen pl. „*sárgás lenből* szőtt biklákról” ír Kodolányi is (Kodolányi 1960: 65).

³³ Flórián 2007: 62. Léteznek azonban ettől eltérő vélemények is, Makkay szerint ugyanis korábban a „szegény emberek (...) sáfránnyal *élénk* sárgára tudták festeni ruházatukat” (Makkay 1994: 89. Kiemelés tőlem).

ból, de mind sötétebb lesz. Így az évek folyamán a kendervászon alap teljesen kifehéredik, míg a benne levő sárga csíkok mind sötétebbé válnak.”³⁴ Az így létrejövő erősebb kontraszt pedig nyilvánvalóan jobban megfelelt a mindenkori paraszti ízlésnek.³⁵ A köznép tehát nem zárkózott el a sáfránnyal és a rézgáliccal festett színtől, ahogyan más barnássárga vagy okkeres árnyalatától – így a „sárig virággal festett tubáksárgától” – sem.³⁶ Sőt, amikor és ahol a bolti festékekkel történő színezés általánossá válik, az anyagi kultúra legkülönbözőbb pontjain is feltűnik az efféle kevert, sokszor barnába hajló sárgák: falszínként,³⁷ ablak- és ajtószínként,³⁸ kerítésszínként,³⁹ bútorszínként,⁴⁰ mázas agyagedényeken,⁴¹ lovaskocsikon⁴² és fejfákon.⁴³ Sárga színűnek mondta pl. egyik drágszéli adatközlőm házuk régi színén (*okkersárga*), ill. szobáik egykori falfestésén kívül a falubeli kerítéseken egykor gyakran használt árnyalatot éppúgy, ahogyan korábbi diófából készült bútoraik („maga színe vót. Ahogy az elkészűt, az úgy vót. Az csak esetleg lakkot kaphatott”), ill. a konyhájukban álló *sublak* tónusát is. Nyilvánvaló, hogy nem pontosan ugyanarra a tónusra gondolt ezek említésekor, mint amikor kérdésemre a nap színét szintén sárgaként határozta meg. Külön problémát képez továbbá egyrészt az ún. törökös sárga csizmák valós színezetének, másrészt a sötétebb sárgák (narancsszín, a sáfránysárga⁴⁴) stb. elutasításának vagy kedveltségének kérdése, erre azonban itt területi korlátok miatt nem tudok kitérni.

1.2. A sárga jelentése a népköltészetben

A sárga magyar népdalokban betöltött szimbolizációjával Erdélyi Zsuzsanna foglalkozott részletesen, ennek a színnek két jelentéscsoportját különböztette meg: az egyik a *szerelem, érettség/túlérettség, érzékenység*,⁴⁵ a másik a *hervadás, betegség, elmúlás és halál*. Szerinte ezeknek a fogalmaknak a „színelménye” is

³⁴ Szentimrei 1972: 169.

³⁵ Az erős színellentétek viseletbeli előfordulásáról bővebben ld. Bálysz 2012.

³⁶ Szentimrei 1972: 170. (Kiemelés tőlem.) A *tubáksárga* egy lokális színnevezés, amely Kászonban „zöldes okker” árnyalatot takar (ld. uo. 185).

³⁷ Ld. pl. a *festék-gáliccal* festett szanki konyhákat (Égető 1978: 187).

³⁸ Saját gyűjtés.

³⁹ Saját gyűjtés. A győri kapufák vésett mintáinak színes kifestésére már a 20. század elején olajfestéket használtak, a sárga színhez világos króm vagy világos okker színűt (Pálos 1906: 166). Ezek szerint a későbbi kerítésfestésnél leggyakrabban alkalmazott kevert sárga: az *okker* már ekkor is elérhető volt.

⁴⁰ Pl. Nagyunságról írta Györfly, hogy ott a bútorok „sárgára vagy barnára vannak festve” (1909: 77).

⁴¹ *sárgás* 'sárga alapszínű edényt készítő fazekas' (Kiss 1915: 62)

⁴² *sárgakocsi* 'sárgára festett, ünneplő parasztkocsi' (SzegSz II. 388). Vö. „sárga csörgős kocsi” (Csík 1997: 183).

⁴³ Kunt 1983: 50.

⁴⁴ Pl. a zoborvidéki férfiviseletre jellemző a „régies sáfránysárga inghímzés” (Jókai-Méry 1998: 78).

⁴⁵ Ebben vonatkozásban „a szerelem megromlását vagy esetleg már a szerelem romlott fajtáját jelenti” - írta Vargyas Lajos (Vargyas 1988: 485). Vö. *sári* 1. 'katonákkal szórakozó, rossz erkölcsű nő, bakasári' 2. 'sárga' (ÚMTsz IV. 826).

eltérő, előbbi csoporté a telt, sötét árnyalatú sárga, utóbbié pedig a világos halványsárga.⁴⁶ Ezek közül a jobbára negatív asszociációk közül most csak a sárga betegséggel és halállal való kapcsolatát érintem.⁴⁷

Amikor terepen arra kérem az interjúalanyaimat, hogy társítsanak egy színt a halál fogalmához, legtöbbször a feketét mondják (vö. fekete gyászszín), és csak nagyon kevesen asszociálnak a sárga színre. A magyar szólásanyagban viszont a sárga szín és a halál közti szoros összefüggés nagyon jól tetten érhető (vö. *sárga halál*), ahogyan azt a debreceni nyelvjárás példája is igazolja:

Szíjjom meg a sárga főüd!: halj meg!

Mekszíjja a sárgafőüd: meghal.

Akkor lesz mán ebbül ember, ha mekszíjja a sárgafőüd: ti. ha meghal.

Maj meggyóugyíttya a sárga főüd: majd meggyógyul a sírban, ha meghal.

*Ha tavasszal sárga pillangóút lát előüször az ember, akkor mekhal,*⁴⁸ *ha fehéret, akkor beteges lesz, ha pirost, akkor egíssiges.*

Sárga, mint a tökövirág/vijaszk: beteges.⁴⁹

A sárga és a halál gondolati társításának eredete, ill. tapasztalati alapja a halott ember látványában kerekesedő, ahogyan arra már Erdélyi is felhívja a figyelmet.⁵⁰ Elsősorban is az arcbőr az, amelyen a halál okozta változás először szembeötlik, és a *sárga mint a viasz* vagy a *sápadt mint a viasz*⁵¹ szólás, ahogyan a *viaszsárga* melléknév is főként az arc kontextusában használatos (vö. *viaszsápadt*). Ráadásul sokszor éppen a súlyos betegek vagy a halottak arcának vonatkozásában említik, ahogyan pl. kalocsai adatközlőm:

„A halál színe? Vót már úgy, hogy amikor mondtuk, hogy (...) Na láttad, olyan csúnya színe vót, ilyen *viasszárga*, az arcának, (...) és tényleg akkor már úgy vót, hogy nagyon beteg vót, csak nem tudtuk még.”⁵²

Az emberi arc egyik lehetséges színezeteként tartja számon ezt a színt, ill. a sárga szót tartalmazó kifejezések keletkezését szintén ezzel magyarázza a 19. század második felében íródott *A magyar nyelv szótára* is:

Némi hasonlatnál fogva mondjuk olyasmiről, mi a test bőrét, különösen az arcot sárgává szokta tenni. *Sárga irigység, sárga epe, sárga kórság, sárga halál.*⁵³

⁴⁶ Erdélyi 1961: 189.

⁴⁷ Említésre méltó, hogy halálesetknél néhol előkerülhettek a láda mélyéről sárga díszű textilek és viseletdarabok, így Mezökeszün a sárga fonállal hímzett koporsóterítő (ld. a *Népr. Lex. koporsófedő ruha* szócikkét), Kazáron pedig a sárga tarajú kislekető, amelyről azt is felvetette már a kutatás, hogy „talán az egykori sárga gyászt őrzi” (Fülemile-Stefány 1989: 30).

⁴⁸ A sárga pillangó másutt inkább betegségre utalt (ld. SzamSz, II. 232).

⁴⁹ Kálnási 2005. Vö. Vajkai 1943: 17, 18.

⁵⁰ Erdélyi 1961: 192.

⁵¹ Ld. az ÚMTsz *viasz* szócikkét

⁵² „Sárga mind a vijasz (= betegesen sárga)” (SzlavSz III. 51). Vö. SzegSz II. 388.

⁵³ CzF 702. (Kiemelés az eredetiben.) Vö. „Csupán az emberi arc az, amelyen a sárga szín épen nem kellemesen érvényesül s ott

A TESz szerint a *sárga* szó már első előfordulása-kor (vagyis a 14. században) egyszerre jelentette a sárga színt, a szőke hajszínt, ill. a 'sápadt, vértelen test-, arcszín' is.⁵⁴ Ha elfogadjuk, hogy a magyar *sárga* egy csuvasos török szó honfoglalás előtti átvétele, érthetővé válik 'vértelen' értelme is, mert a türk és az oszmán-török alakok jelentése szintén magában foglalja mind a 'sárga', mind a 'sápadt' jelentést. (Elképzelhető azonban, hogy a *sárga* alapszava a – szintén csuvasos török eredetű – nyelvünkől mára kihalt *sár* 'sárga' melléknév, amelyet -g névszókép-zővel láttak el, a szó eredeti alakja ugyanis a *sárig* volt.⁵⁵) De a biológiai halál beállta után következő szakasz latin terminusa (*pallor mortis*) is éppen ennek a sápadtságnak a tapasztalati tényéből ered (*pallor* 'sápadt'). A bőr egyébként azért veszti el színét, ill. azért kezd el halványulni, mert ebben a szakaszban a vér visszahúzódik a test belsejébe, vagyis az arc ilyenkor ténylegesen vértelenné válik. A következő fázisban, amely a hullamerevség beállta után veszi kezdetét, a szervezetben meglévő baktériumok és enzimek már elkezdik lebontani a testet, vagyis megindul a bomlás, és ekkor válik a bőr fel-tűnő módon sárgássá, egészen pontosan *zöldessárgá-vá* vagy *sárgászöldé*. (A vér hemoglobinjának oxidálódásától nyeri a testfelszín ezt a zöldes-sárgás tónust.)

Nem véletlen tehát, hogy egyes szimbólumkuta-tók csupán a *hideg-zöldessárga* színhez társítják a negatív jelentéseket (a halált, az irigységet/félté-kenységet és hitszegést/eretnységet stb.), a *meleg-narancsba hajló*- vagy az *aranysárga* árnyalathoz el-lenben mindazokat a *pozitív* dolgokat, amelyeket a sárga szín a különböző kultúrákban a történelem folyamán jelképezett.⁵⁶ Így válik érthetővé az is, hogy miért rendelődhet pl. a féltékenység fogalmá-hoz egyes nyelvekben a sárga, míg másokban a zöld szín, pl. Shakespeare zöldszemű szörnyetege: *the green-eyed monster*⁵⁷ Jókainál mint *sárga szemű* szörny jelenik meg.⁵⁸

Azonban úgy vélem, érdemes különválasztani a sárga halálhoz kapcsolódó szimbolikájában az imént tárgyalt kétféle arcszínt is, vagyis egyrészt a *sápadtságot*, másrészt azt a *sárga/sárgászöld* színt, amely az élőkön az anyagcsere rossz működését (*sárgaság*) mutatja, a holtak esetében pedig azt jelzi, hogy a test már a bomlásnak indult. Mint érintettük, Erdélyi a sárga halálhoz kapcsolódó jelentésének színélményét inkább az előbbi halvány sárgához kö-ti (hasonlóan egyes külföldi szerzőkhöz).⁵⁹ Az, hogy

mint az irigység és féltékenység jelképe szerepel" (Sólyom 1909: 54. Kiemelés tőlem).

⁵⁴ TESz III. 490.

⁵⁵ ESz 720.

⁵⁶ Pl. Csima 1997: 413. Ld. még: *röttliche Goldgelb* vs. *grünlich-kalte Zitronengelb* (Schubert 1986: 336).

⁵⁷ Csillag 1999: 279. Vö. a lengyel *zielony* z *zazdrości* 'zöld az irigységtől' (Sobczak 2014: 104).

⁵⁸ Ld. W. Shakespeare: *Othello* (17. század eleje) és Jókai M: *Név-telen vár* (1877); *Szeretve mind a vérpadig* (1882)

⁵⁹ Pl. Biedermann 1996: 331. Vö. *halványsárga* 'sáppadt' (SzegSz I. 560).

a sárgászöld miért épült be a sárga – halál/elmúlás fogalmát felölelő – negatív szimbolikájába, könnyen érthető, az Erdélyi által is hangsúlyozott sápadt, de fizikai valóságában voltaképpen *fehér* (és nem *sár-ga*!) arc esetében azonban ez már némi magyarázat-ra szorul. Már csak azért is, mert a halál színét nem minden esetben *feketéként* vagy kisebb részben *sár-gaként* határozták meg az általam megkérdezettek, hanem olykor *fehéreként* is (vö. fehér gyász). Pl. egy (1933-ban Szakmáron született) kalocsai asszony mondta azt nekem, hogy:

„Hát az élet színe az biztos, hogy a piros, a halálé az a *fehér*. Mer az a halál el van *fehéredve* már, a halot-tak azért elveszítik a színüket, mert nincsen *életszín* bennük.”

Szerintem azért tapadhatott a sárga ehhez a sá-padtsághoz, mivel a fehéret a sárgához hasonlóan szintén betegségjelző színeként tartják számon. Máig közkeletű felfogásnak számít ugyanis, hogy az arc pirossága a szervezet erős, egészséges voltát bizo-nyítja, ennek ellentétéként a fehéres-színtelen arc-szín testi gyengeségről, ill. betegségről, de legaláb-bis betegségekre való hajlamról árulkodik⁶⁰ (vö. *sá-patag* 'sápadt, beteges' és *sápkór*). Mivel pedig a kü-lönböző kórságok (a *sárgaság*, a *sárgaláz*, vagy éppen a „sárga hagymáznayavalya, a sárga hideglelés”⁶¹) összeköttetésben vannak az – ilyen esetekben fizika-ilag is megtapasztalható – *sárga* bőrszínnel, a szintén kórosnak vélt halvány – közelebbi színezetét tekint-ve *színtelen* vagy *fehér* – arcszín is könnyen azono-sulhatott ezzel. Ahogyan egy kazári asszony ma-gyarázta nekem, a *szép piros* azt jelenti, hogy „élet-revaló,” a *sápadt sárga* pedig azt, hogy „megért [megérett] a halálra.”

2. Hipotézisek a sárga iránti ellenszenv eredetéről

2.1. Sárga halál, sárga „sár”

Flórián Mária felfogása szerint elsősorban „sok-féle negatív tartalma miatt” nem kedvelt hazánk-ban a sárga, és ezért „nem kapott helyet a magyar köznépi öltözködésben” sem.⁶² A sárga első és leg-fontosabb ilyen negatív vonása éppen az imént tárgyalt betegséggel és halállal való szoros össze-fonódása, így tehát az iránta érzett ellenszenvnek is ez lehet az egyik oka. Kevésbé ismert azonban, hogy a sárga nem csupán betegség- és halálszim-bólum, hanem egy másik egyetemesen fontos, és minden kultúrában negatív felhangokkal bíró fo-galommal is összefüggésbe hozható. Ez pedig a – nyilvánvalóan a halottakról alkotott képzetekben is megjelenő – *tisztátalanság*.

Jól ismert, hogy a magyar néphit szerint a halottal fizikailag kapcsolatba kerülő tárgyak fertőznek, va-gyis érintésük betegséget okozhat, méghozzá – felté-

⁶⁰ Juhász 2006: 107. Vö. 'sickly' or 'bilious green' vs. 'rosy red' (Sahlins 1976: 15).

⁶¹ Bérczy J: A malagai járvány hideglelésről, Pest, 1805.

⁶² Flórián 2007: 62.

telezhetően a színanalógia miatt⁶³ – elsősorban *sárga-ságot*. De nem csak a holttestek tisztátalanok az emberek szemében, hanem azok a salakanyagok is, amelyek a szervezetből vizelet és ürülék formájában távoznak. A vizelet színe kisebb skálán mozog (normál esetben sárga), mint a széket színe, ugyanakkor kutatásaim szerint a magyar nyelv sokáig ugyanazon színnévvel jelölte mind a sárga, mind pedig a barna árnyalatokat, vagy legalábbis azok egy részét, méghozzá annak világosabb (de vörösbe nem hajló)⁶⁴ tónusait. Ez összefüggésben áll a kognitív színosztályozás fejlődésének és a *barna* színnév eredeti 'sötét' jelentésének és alkalmazásának összetett kérdésével, amelyre – mivel jelen dolgozatnak nem ez a fő tárgya – itt nem tudok kitérni. Abból azonban, hogy a világosbarna árnyalatok sokáig beletartoztak a *sárga* szó jelentéskörébe, arra következtek, hogy „népi” színosztályozás szerint egykor a sárga kategóriába tartozhattak a fekáliával (főleg pedig a hasmenéses székekkel)⁶⁵ asszociált színárnyalatok. Ezt a feltételezést a következők nyelvi adatok is bizonyítják:

*szarszínű 'sápadt'*⁶⁶

besárgít a gatyába/nadrágba („Féltembe, meglásd mindjárt valami sárgát csinállok”)⁶⁷

*lelköm zödgye, seggöm sárgája*⁶⁸

Úgy gondolom, hogy a *sárga* mainál tágabb jelentése, ill. természetesen a *sár* 'víztől hígga vált föld, mocsár' szótövet tartalmazó szóalakja lehet az oka annak, hogy hazánkban ez a szín – ahogyan Szemadám is írta – „még a sár fogalmával is összekapcsolódik.”⁶⁹ Véleményem szerint ebben a vonatkozásban – mint azt a fenti példák mutatják – a *sár* szó tartalmába mindenféle szennyet, így a *bélsárt* is bele kell érteni. Sőt még az epefolyadékot is, amelynek régi neve *epesár*. (Jelen téma külön elágazását képezi az epe színe, az epe és a széket közt fennálló szoros kapcsolat, ill. a sárga és fekete epe közti ókori humorális tanokon alapuló megkülönböztetés lecsapódása a paraszti kórfelfogásban, amelyre itt nem térek ki.)

A *sárga* színnév alapszavában, azaz a *sár* szóban benne foglaltatik tehát egy váladékféle jelentés.⁷⁰

Bár az epeváladék színe nem teljesen azonos a sáros föld színével (előbbi zöldes, utóbbi barnás), de lényegében besorolható a *sárga* névvel jelölt színosztályba, ahogyan más testi váladékok is, így a fülzsír – egyes nyelvjárásokban: *a file sárja*⁷¹ – a takony vagy éppen a hüvelyfolyás színezete.⁷² Utóbbiról (pontosabban a kóros „fehérfolyás” kapcsán) írták pl. azt, hogy:

*„a' tisztátalan folyás ... savó forma nedv, a' melly azután zöldes, zöld sárgás, tsipős, szagos lesz, és az inget zöld sárgára festi”*⁷³

Ugyanakkor a 18-19. században uralkodó orvosi szemlélet szerint a hüvely- és az orrfolyás (sőt a „taknyos aranyér”) is az ún. *taknyos folyások* közé tartozott.⁷⁴ Abból kifolyólag, hogy ezeket egymás rokonainak gondolták, arra következtek, hogy színüket is hasonlóan ítélték.⁷⁵ Mindezek miatt, főként pedig az említett váladékok valós színezete miatt sorolhatta később a „nép” is pl. a kelésekből szivárgó nedvet a sárga kategóriába, a Borsa völgyében élők szerint ugyanis a *sü/sűj* egy olyan bőrbetegség, amely „kiüt, fokad, mind szivárogo a sárga viz abból.”⁷⁶ (Vö. „sárvizes kiütés”⁷⁷)

Ugyanakkor abból a nyelvészeti téziséből kiindulva, hogy „a különböző eredetű és jelentésű szavak jelentései közeledhetnek egymáshoz, esetleg éppen a hangalak azonossága következtében” el lehet tűnődni azon is,⁷⁸ hogy az eltérő eredetű, de hasonló hangzású *szar* szó⁷⁹ közrejátszott-e a *sár* szó 'széklet' értelmének kiformalódásához.⁸⁰ Méghozzá legfőképpen abból az okból, hogy a *sár* és a *szar* által jelölt dolgoknak szintén hasonló a színárnyalatuk, továbbá mindkettő (mint „szenny”) kapcsolatba hozható a tisztátalanság fogalmával. Általában két szó „jelentésbeli egymásrahatása” legtöbbször nem pusztán „alaki hasonlóság miatt” történik,⁸¹ hanem értelmi rokonságukból is kifolyólag, és mint arra már a 19. században felfigyeltek, a német nyelvben is van olyan szó, amely „sárt is, szart is” jelöl, de „e két szó a magyarban is mind hangra, mint értelemre rokon.”⁸² Fontos ebből a szempontból az is, hogy nyelvünkben korábban létezett egy *szár* színnév is, amelynek jelentése szintén 'sárga' (pontosabban 'világos színű, sárgás'), és bár ennek a szónak eredete máig tisztázatlan,⁸³ mégis további indítékul szolgál-

⁶³ Kunt 1991: 505.

⁶⁴ Az ugyanis feltételezéseim szerint az egykori *veres/vörös* (ill. részben a *vörhenyes/verhenyes* és *rőt*) színnév értelmébe tartozhatott.

⁶⁵ Kutatásaim szerint a 19. századi orvosi könyvekben elsősorban a hasmenés kapcsán fordul elő a *sárga* szó. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy „a széket lágyulásával, hígulásával” annak „színe is világosodik” (Ld. <http://hazipatika.com/> oldalon Máriaass Márta: *Miről árulkodik a széket? Egy kis széketlanc című*, 2013-as cikkét).

⁶⁶ Ld. ÚMTsz V. 66.

⁶⁷ Ld. Csillag 1999: 283. (Az utóbbi idézet szerinte Aranytól származik, eddig azonban nem találtam meg a forrásművet.)

⁶⁸ ÚMTsz III. 804. Ennek a 19. századi hódmezővásárhelyi szógyűjteményből származó szólásnak szó szerinti fordítása: 'lelkem butá(cskáj)a, seggem szar(ocskáj)a' (a *zöld* 'buta, bolond, együgyű, dilinós stb' értelméhez ld. Végh 1935: 47. Vö. SzegSz II. 692.

⁶⁹ Szemadám 1990: 206. Vö. „Piros csizma tánczba való, sárga csizma sárba való.” (Erdélyi 1851. 1483. szólás) Vagy: „Sárga csitkó, sárga sárba jár stb.” (Krizsa 1975: 141). Vö. „sárral álmodni betegség” (SzlavSz III. 50).

⁷⁰ TESz III. 491. (*sárhodik* szócikk)

⁷¹ SzamSz II. 285.

⁷² De, hogy ne maradjon ki a sorból: az izzadság is sárga foltot hagy a (fehér) ruhán.

⁷³ Zsoldos J.: *Aszszony orvos* ... 1802. 117–118

⁷⁴ Ld. Rác S: *Orvosi praxis I.* (1794), Buda, 1801.

⁷⁵ A sárga gennyel, sőt leprával való asszociációja egyébként egészen a középkorig visszavezethető (Sziksai 2005: 124).

⁷⁶ Vajkai 1943: 110.

⁷⁷ Bálint 1977: 140.

⁷⁸ Károly 1970: 86.

⁷⁹ „Ősi örökség a finnugor korból,” az alapalak kezdőbetűje palatális s és/vagy c lehetett (TESz III. 677).

⁸⁰ Ezúton köszönöm Vargyas Gábornak, hogy erre felhívta a figyelmemet.

⁸¹ Károly 1970: 234.

⁸² CzF V. 702.

⁸³ TESz III. 677.

hatott a *szar* és *sár* szavak jelentésbeli egymásra hatásának.

2.2. Az ellenszenv pszichológiai alapjairól

Mint elemeztük a (zöldes)sárga szín ténylegesen megjelenik egyes betegségek esetén, ill. a halottakon, valamint valós jellemzője (lehet) a sárnak, a vizeletnek, a fekáliának, a gennynek, penésznek stb. és emiatt fonódik olyan szorosan össze az elmúlással és tisztátalansággal. Azonban mi magyarok esztétikailag sem tartjuk vonzónak ezt a színt, ahogyan arra már a viseleteknél utaltunk, ill. ahogyan ezt a különböző színpreferencia vizsgálatok is igazolják.⁸⁴

Utóbbi tény minden valószínűség szerint összefüggésben áll a sárga pszichológiai természetével is. Ez a szín ugyanis bizonyítottan a legvilágosabb az összes színérzet közül. (Gondoljunk csak arra, hogy milyen nehezen olvashatók a fehér papírlapra írt citromsárga betűk). S mint az észlelés számára sokszor telítetlennek/halványnak tűnő színhez, könnyen társulhatott mindaz a negatív előítélet, amellyel a parasztok – főleg a viseletek kiszínezésének korszakában – tekintettek a fakó, s emiatt kopottnak, használatnak tűnő árnyalatokra.⁸⁵ Nem beszélve arról, hogy a növényi eredetű színezékek alkalmazásának idején a sárgára festett – természetből adódóan is világos tónusú – textil, a mosások, ill. a napsütés hatására gyorsan kifakulhatott.⁸⁶ (Ugyanakkor az oxidáció kémiai folyamatának köszönhetően a fehér textilek idővel megsárgulnak, ami még mai szemmel nézve is a szövet elöregedésének/elcsúfulásának a jele.) Az átlagos, de a használat során egyre halványodó egyszerű sárga (vagyis nem az erőteljes tónusú, a „nagyon sárga” *kikircssárga*⁸⁷) színre éppen ezért *színtelen* színeként gondolhattak elődeink, szemben a legszebbnek tartott és magyarok – és sok más nép – körében közkedvelt pirossal, amely Sahlins szerint a legszínebb szín.⁸⁸

Hogy egykor ténylegesen *fakó* színnek ítélték a sárgát, azt az is igazolja, hogy a 17-18. századi református egyházi textíliák színezetét feljegyző leltári szövegek kétféleképpen fejezik ki a sárgás tónu-

sokat, egyrészt citromszínűként, másrészt *fakósárga*-ként.⁸⁹ A színtelenség fogalma – mint már szó volt róla – az arc természetellenes halványságával szintén összefüggésben áll, ez a tény, valamint a sárga perceptuálisan világos volta együttesen megmagyarázzák azt is, hogy miért nevezte a 20. század elején egy újságíró a citromszínt *sápadt* színnek.⁹⁰ Itt azonban bizonyosan kétirányú folyamatról lehet szó: a sárgát azért (is) társították könnyen a sápadt archoz, mivel magát a sárgát is – a többi színhez viszonyítva – sápadtnak/színtelennek vélték.

A sárga színnek ezen felül kísérletileg igazolt „kényes” volta is. Ha pl. 575 nanométeres fénnel világítanak meg egy mezőt, akkor az a környezeténél nagyságrendekkel világosabbnak látszik, de amikor a mező körül lényegesen megnövelik a fényerősséget, miközben a mező megvilágítása ugyanolyan marad, a korábban sárgának észlelt szín barna vagy oliva színben tűnik fel a néző szemében.⁹¹ Ezzel összefüggésben – a színkeverésben járatos művészek szerint – a sárga feketével vegyítve „olívzölddézé válik.”⁹² Tehát a sárgát nagyon könnyen érzékelheti úgy az ember, mintha valamely más színnel is vegyített lenne, ezáltal szennyos/piszkos benyomást kelt. Ennek az „elszenyyeződött” sárgának a szóban forgó „kellemetlen” pszichológiai hatása⁹³ nyilvánvalóan jelentősen közrejátszik abban, hogy ez a szín szimbolikusan is tisztátalanságot fejez ki. Sőt egyesek szerint a sárga elsősorban ebben a „piszkos állapotában” kifejezője „a gyalázatnak, megvetésnek és az undornak,”⁹⁴ ill. válik „betegessé, lázassá, alattomoszá, mérgezővé” a szemünkben.⁹⁵

A természetben azonban a tiszta sárgáknál sokkal gyakrabban fordulnak elő ezek a kevert sárgák. Ezért van az, hogy pl. a biológia – de legalábbis a rovartan – egykori latin szaknyelvében a *flavus* (‘aransárga, szőke’ vagy ahogyan a 19. században még ezt fordítják: a *tisztasárga*) mellett 10 különböző kevert sárgát is megkülönböztettek, ezek közül ketőt (*luridus, ochraceus*) pedig úgy fordítottak le magyarra, hogy *szennyessárga*.⁹⁶ Ezekhez a koszosnak érzékelt árnyalatokhoz a közízlés azonban sokszor viszonyult negatívan, csúnyának ítélték, pl. A *magyar nép művészete* kalotaszegi kötetének egyik szerzője a városi bútorok színét „csúf *piszkossárga*” jelzővel illette,⁹⁷ vagy épp a piszkos *sár* tónusához ha-

⁸⁴ Nemcsics 1988: 237.

⁸⁵ Vö. „Némellyek *rút* színűec, színetlenek” – írta Comenius (ld. NySz *színtelen* szócikk).

⁸⁶ Különösen az ún. *gumigutti* festékről és a varjútövisből készült sárgalakkokról (*schüttgelb*) tartották úgy a 18. században, hogy színük (legalábbis a festményeken) nem állandó (ld. Veress 1886: 238, 240).

⁸⁷ Saját gyűjtés, Kazár. A tájnyelvekben gyermeklancfüvet, gölyahírt vagy héricset jelölő *kikircs/kikerics* előtagú színnév Földvári Melinda szerint a mai köznyelvben „a ríktó sárga szinonimája.” (<http://www.szintan.hu/lista/k/k44.htm>).

⁸⁸ Sahlins 1976: 5. Ugyanakkor néhol (polgári ízlést követve) az élénkpirossal szemben éppen a fakó sárgát tarthatták szépnek, a 20. század elején pl. Hegyhátról írták, hogy ott „kirívó piros” ritkaságnak számít, és a nők csupán a halványszínű pl. *világossárga* felsőruhákat kedvelik (Nagy 1900: 123). Viszont pl. Szögyénben, ahol a legünnepibb színnek a fehéret tartották, és ahol a fiatalok halvány szoknyákat is szívesen viseltek, a világossárga nem szerepel az ünnepi pasztell árnyalatok között (ld. Jókai – Méry 1998: 205).

⁸⁹ Laczkovits 1999: 478.

⁹⁰ Deák A.: A színek versengése *Esztergom Politikai és társadalmi hetilap* 1903. VIII. évf. 41. sz. p. 2.

⁹¹ Kay 2009: 6. Vö. Mind a *barna*, mind az *oliva* feltűnik a növényi sárga színezékekkel festhető árnyalatok között (ld. Hajnal 1981: 110).

⁹² Gulyás 1979: 218–219.

⁹³ Goethe 1983: 66.

⁹⁴ Taffnerer 1884: 92.

⁹⁵ Gulyás 1979: 221.

⁹⁶ Daday J.: *Rovartani műszótár*, Bp. 1894. 50. Vö. a *setét mocskos pej* és a *setét-szenyves szőrű* mellett a *setét mocskos szegsárga* hortobágyi lószínűvel (ld. az ÚMTsz *sötét* szócikkét).

⁹⁷ Malonyai 1907: 38.

sonlító „rossz színnek” tartották, mint Cserzy, aki azt írta:

„A [szegedi] kömívesek és ácsok őzbőrszínű bekecsket, dolmányt és magyar nadrágot hordoztak (...) Ez a posztó igen kényes színű volt. Ha megkopott, a **rossz színű sárga téglához** [vályogtéglá] ⁹⁸ lett hasonlatos.”⁹⁹

Annak is lehet azonban pszichológiai eredetű oka, hogy a paraszti öltözködésben a tiszta és élénk sárgát sokhelyütt kerültk, vagy kis mennyiségben alkalmazták: díszítések (vagyis „virágok”)¹⁰⁰ színként, ill. fejkendő (esetleg hajszalagok)¹⁰¹ alapszínként. Amikor ugyanis nagy felületű élénk citromsárga színre tekintünk (így ugyanis a környezet színe sem tudja hatását ellensúlyozni), akkor az szinte bántja a szemünket. Mint Szikszai fogalmaz, „egészen más egy meleg, arany-sárga, vagy egy harsogó, rikító citromsárga szobában lenni, élni, dolgozni. Az egyikben jól érezzük magunkat, a másikban szinte megőrülünk.”¹⁰²

Mindezek alapján azt állítom, hogy kultúránkban (vagy esetleg a nyugat-európai nemzetek körében) a sárga iránt érzett esztétikai ellenszenv részben a sárga érzékelésében rejlő sajátosságokkal is magyarázható, vagyis nem kizárólag a hozzá társított negatív szimbolikával. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy bár a sárga percepciójának imént leírt pszichológiai jellemzői univerzálisak, ennek a színérzetnek, ill. az imént felvázolt tulajdonságainak „befogadása” jórészt mégis kulturálisan meghatározottnak és sajátosnak tekinthető. (Nem mondhatjuk azt, hogy Kínában azért értékeli a sárgát pozitívan, mert a keleti emberek szemét nem bántja a nagy felületen alkalmazott vegyítetlen citromsárga, vagy ők nem érzik a kevert barnássárgát koszosnak, hiszen ez valószínűleg nincs így.)

Összegzés helyett

Bár jelen dolgozatból kimaradt több, a sárga színnel kapcsolatos fontos kérdés megvitatása is, mégis bízom benne, hogy legalább abból sikerült egy kis ízelítőt adnom, hogy milyen sok tudomány szükséges a színek lényegi vonásainak pontos értelmezéséhez. Így a néprajzi-antropológiai szakirodalom eredményein túl nem szabad figyelmen kívül hagyni a természettudományok, a nyelvészet, a pszichológia, a történettudomány különböző ágai

(pl. az életmódtörténet, az orvostörténet), a szemiotika, a művészettörténet, az esztétika stb. által felhalmozott tudás- és forrásanyagot. Ugyanakkor abban már egészen biztos vagyok, hogy az interdiszciplinaritás iménti hangsúlyozása senkinek sem okoz különösebb meglepetést, főleg annak fényében, hogy kevés olyan összetett, a kultúra minden eleméhez több szálon is kötődő jelenség létezik a világban, mint a színek.

Irodalom

BÁLINT Sándor

1977 A szögedi nemzet II. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve

1979 A szögedi nemzet III. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve

BÁLIZS Beáta

2012 A magyar viseletkutatásról a színek tükrében. *Ethnographia* CXXIII. 109–146.

BERZEVICZY Elek

1901 Sárosvármegyei népviselet. *Néprajzi Értesítő* II. 7–12.

BIEDERMANN, Hans

1996 *Szimbólumlexikon*. Budapest: Corvina

BOROSS Marietta

1982 *Népművészet*. Budapest

BOROVSKY Samu (szerk.)

1896 Magyarország vármegyéi és városai: Abauj-Torna vármegye és Kassa. Budapest: Apollo

1899 Magyarország vármegyéi és városai: Nyitra vármegye. Budapest: Apollo

1909 Magyarország vármegyéi és városai: Heves vármegye. Budapest: Orsz. Monográfia Társ.

CzF = CZUCZOR Gergely – FOGARASI János

1862-1874 *A magyar nyelv szótára* I-VI. Pest: Athenaeum

CSERZY Mihály

1906 Népszokások és népviseletek Szeged környékén. *Néprajzi Értesítő* VII. 205–215.

CSÍK Antal

1997 A löcsös parasztkocsi készítése Kiskunmajsán. *Cumania* 14. 181–206.

CSILLAG Andrea

1999 Sárga: nap és epe. Vidámság és indulatok. In *Tanulmányok*. Debrecen: K. F. Ref. Tanítók. Főisk. 274–288.

CSIMA Ágota

1997 Sárga. In Pál J. – Újvári E. (szerk): *Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*. Budapest: Balassi

ERDÉLYI János

1851 *Magyar közmondások könyve*. Pest

ERDÉLYI Zsuzsanna

1961 Adatok a magyar népköltészet színszimbolikájához I-III. *Ethnographia* LXXII. 175–199, 405–429, 583–598.

ESZ = ZAICZ Gábor szerk.

2006 *Etimológiai Szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. Budapest: Tinta

⁹⁸ Ezt ugyanis sokhelyütt sárgaföldből készítették (ld. Kiss 1914: 266).

⁹⁹ Cserzy 1906, 208. (Kiemelés tőlem.) Vö. egyes beteges arcról szóló leírásokkal: „sápadt agyagszínű arc” (*Tud. Gyűjt.* 1836. XI. 72.); ill. „nagy mértékre hágott tüdőgyulladásokban a’ beteg ábrázolja gyakran mocskos sárga és föld színű” (*Tud. Gyűjt.* 1837. X. 41).

¹⁰⁰ Vö. *sárgavirágú rojtoss és sárgakoszorus kendő* (ld. Raj 1994: 53). De hogy a férfiak viseletéből is hozzunk egy példát, Györgyfalván fehér alapon sárgával hímzett „sárga fejtő inget” viselt a konfirmáló fiú (Pap Jánosy 1971: 560.)

¹⁰¹ Az ún. „kurtaszoknyás hatfalu” leányai ünnepi hajfonatukra egyéb színek mellett *haragossárga* szalagot is köthettek (Jókai – Méry 1998: 213). Vö. Novák 1913: 65.

¹⁰² Szikszai 2005, 124.

- ÉGETŐ Melinda
1978 A lakáshasználat változásai a szanki tan-
nyákon az utóbbi száz évben. *Cumania* 5.
159–193.
- FÁY Aladár
1941 *A magyarság díszítő ösztöne*. Budapest: Turul
- FLÓRIÁN Mária
1994 Halóruha-gyászruha. *Studia Comitatus* 24. 341–357.
1997 Öltözködés. *Magyar Néprajz IV. Életmód*
Budapest: Akadémiai. 585–767.
2007 A színek bevonulás és szerepe a paraszti
ruhatárakban. *Néprajzi Értesítő* 89. 55–74.
- FÜLEMILE Ágnes – STEFÁNY Judit
1989 *A kazári nő viselet változása a 19–20. század-
ban*. Diss. *Ethnographica* 7. Budapest
- GÁBOR Lajos
1938 *Kalocsa-vidéki népművészet és népszokások*.
(3. bővített kiadás) Kalocsa
- GERGELY Katalin
1978 Változások Varsány népviseletében. In
*Varsány. Tanulmányok egy észak-magyaror-
szági falu társadalomnéprajzához*. Budapest:
Akadémiai. 201–275.
- GOETHE, Johann Wolfgang
1983 *Szintan. Didaktikai rész*. Budapest: Corvina
- GÖNCZI Ferenc
1910 A göcseji és hetési népviselet. *Néprajzi Ér-
tesítő* XI. 200–217.
- GULYÁS Dénes
1979 A fény és a szín. In Solymári I. (szerk.): *A
képzőművészet iskolája II*. Budapest:
Képzőműv. Alap
- GYÖRFFY István
1909 A Nagykunság és környékének népies
építkezése IV. *Néprajzi Értesítő* X. 65–78.
1912 A fekete-körösvölgyi magyarság viselete.
Néprajzi Értesítő XIII. 1–24.
- HAJNAL Lászlóné
1981 A pápai Kluge képfestő család minta-
könyvei. *Textilipari Múzeum Évkönyve* IV.
97–117.
- JÓKAI Mária – MÉRY Margit
1998 *Szlovákiai magyar népviseletek*. Bratislava:
AB-ART
- JUHÁSZ Katalin
2006 *Meg is mosakodjál. Magyar népi tisztálkodás a
20. században*. Budapest: Timp
- KAY P. et al. ed.
2009 *World Color Survey*. Stanford, California:
CSLI
- KÁLNÁSI Árpád
2005 *Debreceni cívis szótár*. Debrecen
- KÁROLY Sándor
1970 *Általános és magyar jelentéstan*. Budapest:
Akadémiai
- KISS Lajos
1914 A hódmezővásárhelyi tálasság I. *Néprajzi
Értesítő* XV. 248–269.
1915 A hódmezővásárhelyi tálasság II. *Néprajzi
Értesítő* XVI. 51–75.
- Ifj. KODOLÁNYI János
1960 *Ormánság*. Budapest
- KRESZ Mária
1956 *Magyar parasztviselet 1820–1867 I–II*. Buda-
pest: Akadémiai
- KRIZA János
1975 *Vadrózsák*. Bukarest: Kriterion
- KUNT Ernő
1983 *Temetők népművészete*. Budapest: Corvina
1991 Temetkezési szokások Pányokon II. (Szo-
kásvizsgálat). *Hermann Ottó Múzeum Év-
könyve* 28–29. 497–529.
- S. LACKOVITS Emőke
1983 Szimbolikus színek a lakodalmi viseletben
– egy kalotaszentkirályi példán keresztül.
In Novák L. – Ujváry Z. (szerk.): *Lakoda-
lom*. Debrecen: Kossuth Lajos T. Néprajzi
Tanszék, 419–427.
1999 Feliratok és mintakincs a dunántúli refor-
mátus liturgikus textiliákon. In: Pozsgai P.
(szerk.): *Tűzcsiholó Írások a 90 éves Lükő Gá-
bor tiszteletére*. Budapest: Táton. 463–490.
- LUBY Margit
2002 *A parasztélet rendje. Népi szokások, illendő
magatartás, babonák Szatmár vármegyében*.
(1935) Reprint kiadás. Budapest: Nap
- MAKKAY Klára
1994 Színek, színes anyagok, színezékek. *Firka*
1993–94/3. 88–91.
- MALONYAI Dezső
1907 *A magyar nép művészete I*. Bp. Franklin
- NAGY Jenő
1938 *A népi kendermunka műszókincse Magyaror-
ságon*. Debrecen
- NAGY József
1900 A Hegyhát néprajzához. *Néprajzi Értesítő* I.
120–126.
- NEMCSICS Antal
1988 *Szintan-Színdinamika*. Budapest: Tan-
könyvkiadó
- NOVÁK József Lajos
1909 Homokmégy népi művészete. *Néprajzi Ér-
tesítő* X. 153–166.
1913 Adatok Bény község néprajzához. *Néprajzi
Értesítő* XIV. 32–67.
- NYÁRI Albert
1909 Piliny néprajzi vázlata. *Néprajzi Értesítő* X.
129–152.
- NySz = SZARVAS Gábor–SIMONYI Zsigmond
1890–1893 *Magyar nyelvtörténeti szótár a legrégebb
nyelvmélekektől a nyelvújításig I–III*. Budapest
- ORBÁN Balázs
1868 *A Székelyföld leírása*. Pest
- PAP JÁNOSSY Magda
1971 Györgyfalva viselete. *Ethnographia* LXXXII.
497–567.
- PASTOUREAU, Michel
2012 *A fekete: egy szín története*. Budapest:
Kalligram
- PASTOUREAU, Michel – SIMONNET, Dominique
2005 *Le petit livre des couleurs*. Paris: Panama

- PÁLOS Ede
1906 Győrvidék kapufái. *Néprajzi Értesítő* VII. 161–193.
- RAJ Rozália
1994 Doroszló női viselete 1900–1990. In: Silling I. (szerk): *Bácskai magyar népviseletek*. Újvidék. 9–60.
- ROMSICS Imre
1998 Kalocsa népművészete. In: Romsics I. (szerk): *Homokméggy. Tanulmányok Homokméggy történetéből és néprajzából*, Klny. 371–448.
- SAHLINS, Marshall
1976 Colors and cultures. *Semiotica* 16. 1–22.
- SCHUBERT Gabriella
1986 Farben und ihre Symbolik bei den Bulgaren. In W. Gesemann – K. Haralampieff – H. Schaller (Hg.): *Einundzwanzig Beiträge zum II. Internationalen Bulgaristik-Kongress in Sofia*. Neurid. 313–343.
- SOBCZAK, Anna
2014 A sárga (zólty) és a zöld (zielony) alapszínnevek használata a magyar és a lengyel nyelvben. *THL2 A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata*. 1. sz. 101–114.
- SÓLYOM (?)
1909 A színek szimbolikus jelentősége. *Élet I. évf.* 27. sz. 52–54.
- SzamSz = CSÜRY Bálint
1935–36 *Szamosháti szótár I-II*. Budapest: Magyar Nyelvtud. Társ.
- SzegSz = BÁLINT Sándor
1957 *Szegedi Szótár I-II*. Budapest: Akadémiai
- SZEMADÁM György
1990 Színek. In Hoppál M. – Jankovics M. – Nagy A. – Szemadám Gy.: *Jelképtár*. Budapest: Helikon. 205–206.
- SZENTIMREI Judit
1972 Szóttas és varottas munkák. In Kós K.–uő–Nagy J.: *Kászoni székely népművészet*. Bukarest. 154–216.
- SZIKSZAI László
2005 Négy szín: Sárga. *Magyar Asztalos- és Faipar* 5 sz. 24–25.
- SzlavSz = PENAVIN Olga
1968–78 *Szlavóniai (kórógyi) szótár I-III*. Újvidék: Forum
- SZ. KÖRÖSI Ilona
1984 Adatok a reformkori Kecskemét életmód-történetéhez. *Cumania* 8. 107–146.
- TAFFNERER Béla
1884 *Szín és színharmónia kiváló tekintettel a síkornamentikára és a műipar igényeire*. Budapest
- ÚMTsz = B. LÖRINCZY Éva főszerk.
1979–2010 *Új magyar tájszótár I-V*. Budapest: Akadémiai
- VAJKAI Aurél
1943 *Népi orvoslás a Borsavölgyében*. Kolozsvár
- VALUCH Tibor
2004 *A lódentől a miniszoknyáig. A XX. század második felének magyarországi öltözködéstörténete*. Budapest: Corvina
- VARGYAS Lajos
1988 Lírai népköltészet. In: *Magyar Néprajz V*. Budapest: Akadémiai. 427–565.
- VERESS Ferencz
1886 A fényképészet történelme. Első rész. *Fényképészeti Lapok* V. 156–159; 237–240.
- VÉGH József
1935 Adalékok a rokonértelmű szavak keletkezéséhez. Debrecen
- ZOLNAI Gyula
1894 Drágffy Mária kelengye-lajstroma. 1516-ból. In *Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig*. Budapest: MTA 205–206.